

९) मस्त फकीर.

"कविराज, येऊ का आत?" प्रश्न ऐकून लेखनात मग्न असलेल्या कविराजांनी मागे वळून बघितले. एक आगंतुक उमराव, दारात उभा राहून परवानगीचा उपचार पाढत होता.

"या ना! इथे येण्यासाठी परवानगी घेण्याची गरज नसते. या घराचा आणि मनाचा दरवाजा सदैव उघडा असतो." कविराज हसत उत्तरले. उमराव आत येताच ते पुढे म्हणाले, "ही बालकथा जरा पूर्ण करतो. मग आपण बोलू." आगंतुकास बसण्यासाठी हस्तनिर्देश करून ते पुन्हा लिहिण्यात मग्न झाले.

इंग्लंडमधला हा प्रसंग! कविराज ऑलिव्हर गोल्डस्मिथ यांच्या जीवनातला! कविराज मनाने राजा माणूस असले तरी खूपदा त्यांच्यावर उपाशी राहण्याची वेळ येई. त्याविषयी त्यांच्या मनात खंत-खेद नसे. उमरावासारख्या महत्वाच्या व्यक्तीचे स्वागत करण्यापेक्षा, त्यांना बालकथा पूर्ण करणे महत्वाचे वाटले. लेखन पूर्ण झाल्यावर त्यांनी नवागताकडे मोहोरा वळवला, "सांगा, मी काय करू आपल्यासाठी?"

"कविराज निवडणुकांचा मोसम सुरु होतो आहे," उमराव सांगू लागले, "उमरावपक्षाचे प्रतिनिधित्व, लॉर्ड वॉलपॉल करणार आहेत. प्रचाराच्या कार्याची धुरा आपण संभाळावी, असे त्यांना वाटते. त्यासाठी आपण मागाल ती किंमत मोजायची त्यांची तयारी आहे. आपण फक्त आकडा सांगा."

"माफ करा भाऊ. मी हे काम करू शकत नाही. कारण माझ्याजवळ तेहळा वेळ नाही. मी बालकथांचे काम स्वीकारले आहे. ते माझ्या आवडीचेही आहे." हे ऐकून उमरावांच्या आश्चर्यास पारावार उरला नाही.

"पण आपली आर्थिक परिस्थिती अत्यंत विकट झाल्याचे आम्हाला विश्वसनीयरित्या कळले आहे. लक्ष्मीचे आगमन होते तेहा तोंड धुवायला जाणे शहाणपणाचे नाही. मी पैसे घेऊनच आलो आहे. काम स्वीकारून तुम्ही आर्थिक समस्या सोडवा. मग बालकथांचे काम निवांतपणे करा! तेच हिताचे आहे. "

"बंधो, हे तुमचे मत झाले! मी तीव्र आर्थिक समस्येचा सामना करतो आहे, हे खोटे नाही. कधी मी अर्धपोटी राहतो तर कधी माझ्ञा तोंड आणि अन्न यांची गाठभेट होत नाही. पण मला ते अनुभवही आवडतात. दिवस-रात्रीचा पाळणा झुलत असतो तसे सुख-दुःखाचेही रहाट-गाडगे चालू असते. माझ्या जीवनाकाशात सुखाचा सूर्य उगवणार आहे. त्यासाठी मी अडचणींची वाट तुडवण्यात यशस्वी मात्र व्हायला हवे. आत्म्याचा सौदा करून सुखाची पहाट लवकर उगवण्यासाठी आटापीटा करणे मला पटत नाही!" कविराजाच्या शब्दस्वरात निश्चयाचा टणत्कार होता.

"हा तुमचा अंतिम निर्णय समजू?"

"बेशक! माझ्या आत्म्याचा आवाज वारंवार बदलत नसतो. आत्मवंचना करून धनराशीवर लोळण्यापेक्षा, अर्धपोटी राहून मनास आनंद देणारे लेखन करणे मला अधिक पसंत आहे."

उमराव होकाराच्या प्रतिक्षेत काही क्षण स्तब्ध राहिले. होकार अशक्य आहे हे जाणवताच ते हताश मनाने निघून गेले. कविराज तर त्याआधीच लिहिण्यात मग्न आणि मस्त झाले होते.

कविराजांची लेखनसमाधी पाहून बाहेर पडलेला उमराव पुटपुटला, "फिकीरीची फाकी करून फस्त करणाराच फकीर होऊ शकतो."

९०) जोडी आंधब्या-लंगडच्याची!

प्रारब्ध आणि पुरुषार्थ! दोघे होते पक्के दोस्त!

एकमेकांवर प्रेम करत मार्ग क्रमण करणारे!

हातात हात घालून एकदा मजेत ते फिरायला गेले.

वाटेत दिसला शेतकरी! नांगर फिरवताना, त्याचे तन घामेजलेले!

त्याला कामात पाहून, पुरुषार्थाला आनंद झाला.

आणि अनायास त्याच्या तोंडून उद्गार निसटला,

"वा! छान मेहनतू आहे! त्याचे श्रम सार्थकी लागतील."

पुरुषार्थाचे बोल ऐकून प्रारब्धाला आला राग!

पुरुषार्थाचे बोल ऐकून खरंच प्रारब्धाला आला खूप राग!

"पण नशीबात नसेल तर कसं मिळेल फळ?" वदला त्याचा जळफळाट!

"अरे, पुरुषार्थच प्रारब्ध घडवते," म्हणत पुरुषार्थ फुशारला

"अरे हट! पुरुषार्थाला प्रारब्धाच्या कृपेविना फळ नाही,"

पुरुषार्थाच्या विरोधात प्रारब्ध फिस्कारला.

दोन मित्रात मग जुंपली लढाई, जशी वैच्यातही जुंपत नाही,

कारण रागाचा उद्भव होतो तिथे सद्भावना मुळी टिकतच नाही.

रागाच्या भरात दोघांचा सुटला तोल,

प्रारब्धाने पुरुषार्थाचा फोडला डोळा

पुरुषार्थ कसा मग मागे हटणार? त्याने प्रारब्धाचा पाय मोडला.

तुटली मैत्री आणि झाली शंतुंची जोडी

पुरुषार्थ आंधळा नि लंगड्या प्रारब्धाच्या चालण्यात खोडी.

आंधळ्याला दिसत नाही आणि अपंगाच्याने चालवत नाही,

म्हणून तर आजही आंधळ्या पुरुषार्थाच्या खांद्यावर चढलेले प्रारब्ध

मानगूट माणसाची सोडत नाही, मानगूट माणसाची सोडत नाही!!!!

११) संतवाणी

प्राथमिक शाळेत जात असताना रोजच लक्ष्मीबुवांच्या मठावरून जाणे होत असे. कधी तिथे भागवत सप्ता (सप्ताह) असे. त्यातील कथा ऐकण्याच्या मोहाने मी तिथे रेंगाळत असे. बन्याच दिवसांनंतर आज तिथून जाणे झाले. डोंगरेशास्त्रींची अमृतवाणी कानी पडली - नव्हे काळजात घर करून बसली.

१) भक्ती आणि ज्ञान.

केळ्याचे साल खाता येत नाही, म्हणून केळे खाऊन साल फेकणे हा ज्ञानमार्ग! साल आपण खाऊ शकत नसलो तरी गाय ते खाऊ शकते, असा विचार करून ते गाईस प्रेमाने खाऊ घातणे हा भक्तिमार्ग! खाता न येणारे साल रस्त्यावर फेकले तर त्यावरून कुणी घसरून पडेल; त्याचा कपाळमोक्ष होईल, याची जाणीव बाळगायला हवी. ते साल प्रेमाने गाईला खायला घातले तर निरुपयोगी वाटणाऱ्या सालीचे रुपांतर गाईच्या दुधात होईल. ते दूध मानवी जीवनाचे पोषण करील. म्हणजे केवळ ज्ञानमार्गाचे अवलंबन करणारा कधीतरी अभिमानास वश होऊन सरकून पडण्याची शक्यता असते. पण ज्ञानात भक्तियोग आणि प्रेम मिसळून दूरगामी विचार करणारा जीवनास आनंददायक हेतूपूर्णता प्रदान करतो.

२) मनात भरली अहंता-ममता!

एका राजाकडे एक बकरा होता. त्याची भूक जबरदस्त! कितीही खायला घातले तरी न भागणारी! जो या बकन्याला पोटभर खाऊ घालील, त्यास राजा अर्धे राज्य देईल, अशी राजाने दवंडी पिटवली. बकन्याच्या तृप्तीची कसोटी राजा करणार होताच.

अर्ध्या राज्याच्या मोहात खूप लोक बकन्याला पहाटेपासून सूर्यास्तापर्यंत हिरवे लुसलुशीत गवत खायला घालत. बकन्याचे पोट भरले असेल, या खात्रीनिशी ते त्यास राजाकडे नेत. तृप्तीच्या कसोटीसाठी राजा बकन्यासमोर गवत ठेवी. लगेच बकरा गवत खाऊ लागे. "याचे पोट भरले असते तर त्याने गवत खाल्ले असते?" राजाचा कळीचा प्रश्न ऐकून इच्छुक निराश होऊन निघून जात. अनेकांनी हा अनुभव घेतला. या कसोटीच्यावेळी राजाचा चाकर म्हणून बकन्यासाठी गवत आणणाऱ्या हुषार सेवकाच्या डोक्यात अफलातून शक्कल जन्मली आणि त्याने राजाचे आव्हान स्वीकारले.

बकन्याला घेऊन तो हिरव्याकंच कुरणात गेला. त्याच्या हाती एक छडी होती. बकन्याला चरण्यासाठी कुरणात सोळून तो बकन्याकडे बघू लागला. त्याने गवतास तोंड लावताच सेवकाने बकन्याच्या तोंडावर छडीने प्रहार केला. गवतापासून दूर होऊन बकन्याने प्रहाराची वेदना जिरवली. पुन्हा तो चरण्यासाठी सज्ज

झाला. त्याने गवतास तोंड लावताच सेवकाने पुन्हा त्याच्या तोंडावर छडी मारली. बकच्याने गवतास तोंड लावलताच, त्यास छडीचा 'प्रसाद' देण्याचा कार्यक्रम, संध्याकाळपावेतो चालू होता. मग सेवक बकच्यासह राजाकडे गेला. बकच्याचे पोट अगदी रिकामे - तो उपाशी होता. तरी सेवकाने राजास सांगितले, "बकच्याचे पोट भरले आहे. तो गवताकडे दुंकूनही पाहणार नाही. बेशक आपण कसोटी करा."

सेवकाच्या स्वरात आत्मविश्वास होता. राजाला चकित करणारा! त्याने लगेच दुसऱ्या सेवकास कोवळे हिरवेकच गवत बकच्यासमक्ष ठेवण्याचा आदेश दिला. उपाशी असूनही बकच्याने त्या लुसलुशीत गवताकडे नजर उचलून बघितले नाही. सकाळपर्यंत फालतू सेवक असलेला हुजच्या संध्याकाळी राजाच्या राज्याचा वाटेकरी बनला. शब्द दिल्याप्रमाणे राजाने त्यास राज्य दिले; पण कुतूहलवश मनाने सेवकास या यशाचे रहस्यही विचारले. आढेवेढे न घेता नम्रपणे सेवक सांगू लागला...

"...महाराज, खाण्याचा प्रयत्न छडीच्या प्रहारास निमंत्रण धाडतो, हे बकच्याच्या मनात पक्के ठसले. म्हणून भुकेला असूनही त्याने गवताला तोंड लावले नाही. इतकेच काय, त्याने गवताकडे नजर उचलून बघण्याचेही साहस केले नाही."

मानवी मनातही अशीच अहंता आणि ममता भरलेली आहे. विषयभोगांचे अपार सुख भोगल्यावरही तृप्त न होणारी! पण विवेकाच्या काठीच्या प्रहाराने अशा मनास मार्गी लावता येते.

१२) स्वातंत्र्याचे महत्व...

आत्मचिन्त्रित अँडू कार्नेगीनी गुलामगीरीच्या संदर्भात एक सूचक किस्सा विषद केला आहे.

एक गुलाम हबशी काम सोडून पळाला. काही काळानंतर त्यास पकडून न्यायासनासमक्ष उभे करण्यात आले. न्यायाधीश आणि गुलाम यांच्यात प्रश्नोत्तरे सुरु झाली.

"तू काम सोडून का पळालास? तुझा मालक तुला मारहाण करत होता?"

"नाही."

"मालकाकडे उपासमार सोसावी लागत होती?"

"नाही. मला पोटभर जेवण मिळत असे."

"तुला कपडा-लत्ता कमी पडायचा?"

"शरीर झाकण्यापुरताच नव्हे तर गरमी-थंडीपासून रक्षण करील इतका कपडा मला मिळत असे."

"काम फार असे? न झेपण्याइतके?"

"नाही, मी असे म्हणू शकणार नाही."

"मालकाविषयी तुझ्या मनात विशिष्ट तक्रार आहे?"

"नाही. मालकासह त्याच्या परिवारातील सारे सदस्य अत्यंत प्रेमळ आहेत."

"तुला मारहाण होत नाही, कामाचा अतिरेक करून तुझे भुस्कट पाडण्यात येत नाही, पोटभर जेवण मिळते, पुरेसे कपडे मिळतात आणि हे सारे देताना तुझा मालक वा त्याच्या घरचे लोक अपमानास्पद वर्तन करत नाहीत. उलट तुझ्याशी प्रेमाने वागतात. मग हे सुखद काम सोडून पळून जाण्याची अवदसा तुला का आठवली? मला याचे नवल वाटते." न्यायाधीश म्हणाले.

"साहेब," गुलाम शांत स्वरात म्हणाला, "माझी जागा अजून रीकामी आहे. ती सुखद वाटत असल्यास आपण त्या जागेवर रुजू होऊ शकता."

न्यायाधीश निरुत्तर झाला. सत्य समजून घेण्यात विवाद वा तार्किकतेची मदत होते, या भ्रमात कुणी राहू नये. सत्य समजून घेण्यासाठी बुद्धिमान मर्स्तीष्काहून संवेदनशील हृदय अधिक मदत करू शकते. स्वातंत्र्याची इच्छा आणि भूक समजून घेण्यासाठी डोके नव्हे तर हृदय शाबूत हवे.

१३) अर्थास अधिक गंभीर परिमाण.

लहानपणी ऐकलेल्या अख्यायिकेशी मिळती जुळती पण त्याच्या अर्थास वेगळी खोली प्रदान करणारी एक लोककथा आज ऐकायला मिळाली.

भक्तश्रेष्ठ गोरा कुंभार इत्यादीच्या मांदियाळीत कच्चे मडके ठरलेले नामदेव, खजिल होऊन गुरुच्या शोधात निघाले. रात्री विसावा घेण्यासाठी ते शिवमंदिरात थांबले. तिथे एक विचित्र दृश्य त्यांच्या नजरेस पडले. एक रोगपीडीत जराजर्जर, महादेवाच्या पिंडीवर पाय ठेवून झोपला होता. ते पाहून नामदेवांना संताप अनावर झाला. पण तो वृद्ध कळवळून म्हणाला, "मी फार थकलो आहे रे! तूच माझे पाय उचलून देव नसेल अशा जागी ठेव ना!" नामदेवाने रागारागाने वृद्धाचे पाय उचलून दुसरीकडे आढळले. पण तिथे महादेवाची पिंडी दिसली. म्हणून त्यांनी परत पाय उचलले. ते वृद्धाचे पाय ठेवत, त्या प्रत्येक ठिकाणी महादेवाच्या पिंडीचे दर्शन घडण्याचे आक्रित दिसू लागले. मंदिराच्या गर्भगृहात पाय ठेवायला जागा उरली नाही. इतक्या महादेवांची निर्मिती पाहून नामदेव थकक झाले. वारंवार पाय उचलण्याच्या श्रमांचा थकवाही होता. म्हणून त्यांची असहाय्य नजर पुनश्च त्या वृद्धाकडे वळली. महादेवाच्या पिंडीवर पाय ठेवून निवांत पहुऱलेल्या वृद्धाच्या नजरेत मिस्किल स्मित पाहून नामदेव चमकले. अचानक त्यांना जाणवले की ज्या गुरुच्या शोधात ते इथवर आले, तेच हे गुरु - विसोबा! पहिल्या भेटीतच त्यांनी शिष्याला अशा प्रकारे ईश्वर चराचरव्यापी असल्याची शिकवण दिली.

आज गुरु नानकांच्या संदर्भात अशीच अख्यायिका ऐकली. अशा कथांच्या संदर्भात, किंचित अर्थ हाती येताच, आपण थांबतो आणि अधिक खोली गाठण्याचा प्रयत्न करत नाही, याची जाणीव करून देणारी!

गुरु नानक शांत झोपले असताना काही लोकांनी त्यांना हलवून जागे केले. त्यांचे म्हणणे होते की काबा या पवित्र देवभूमीकडे पाय करून झोपायचे नसते. नानकांना तसे झोपलेले पाहून ते खवळले होते.

"माझी झोपण्याची हीच पद्धत आहे आणि ती योग्य आहे. तरी तुम्हाला ती योग्य वाटत नसल्यास, इच्छित दिशेस माझे पाय ठेवण्याची मी तुम्हाला सूट देतो." नानक शांतपणे उत्तरले. मग सुरु झाला नानकांचे पाय उचलण्याचा आणि प्रत्येक दिशेस देवभूमी काबा या स्थळाचे दर्शन होण्याचा प्रकार! सर्वांना आपली चूक उमगली आणि त्यांनी नानकांचे पाय धरले.

"मी नेहमी माझे पाय देवभूमीच्या दिशेस ठेवून झोपतो." नानक म्हणाले, "माझ्या पावलांनी मला सदैव देव असलेल्या दिशेस न्यावे; असे मला वाटते. परमेश्वराकडे डोके करून झोपणे मला आवडत नाही. क्रारण निद्रेच्या अभान अवस्थेतही माझी गती ईश्वराच्या विरुद्ध दिशेस नसावी, असे मला वाटते. ज्या दिशेस माझा देह त्याच दिशेस माझे मन असणार, अशी माझी भावना

आहे. परमतत्वाच्या संदर्भात अभान अवस्थेतही माझ्या समर्पित भावनेस धकका लागू नये, माझ्या मनात अहंभाव जागृत होऊ नये, यासाठी मी सजग असतो. परमेश्वराच्या दिशेस पाय ठेवून झोपल्याने सकाळी जाग येताच मला ईश्वरदर्शन घडते. त्यामुळे जाग येताच ईश्वरस्मरणही होते. म्हणून...."

गुरु नानकांची अमृतवाणी साच्यांच्या काळजात उतरली. माझ्याही!!!

